

יציאה לאומן, מעשה ראוי או לא?

ראשי פרקים:

- א. המקורות לעודד ההליכה לקבר מוהר"ן ברסלב, במיוחד בראש השנה
  - ב. ענין יציאה מארץ ישראל
  - ג. ענין תפילה בבית הקברות
  - ד. האדם המתפלל לה' לא ישים מליץ בינו לבין הקב"ה
  - ה. הטוען שבהיותו שם מתפלל יותר טוב מאשר בבית כנסת באר"י
1. סיכום

מבוא

בשנה זו פקדו לראש השנה עשרים אלף איש את קברו של הצדיק הנשגב ר' נחמן מברסלב זצוק"ל. ידוע כי כל עובד את ה' חייב לבחון את דרכיו בכל עת. כך כתב הרמח"ל "מסילת ישרים" (פרק ג'). מנהג זה של נהירת רבים להתפלל בראש השנה ליד קברות הצדיקים, מנהג זה לא הוזכר בספריהם של הראשונים והאחרונים (צא ובדוק!). לכן שומה עלינו לעיין בנושא בכובד ראש וללא דעות קדומות. פשוט הדבר שאותם חסידים בעלי התרגשות חזקה אשר קבעו להם מטרה זו בלי לחשוב בעניין, לא ישנו מן ההרגל שלהם. אבל מאמר זה שלפנינו הוא מיועד להמוני בית ישראל, אותם שעדיין מוכנים לשמוע דברי ברור והדרכה ע"פ מקורות. והיה אם מתוך אותם רבבות הנוהרים לקבר הצדיק, יהיו כמה שישמעו דברי דעת, ויחזרו לאיתן התורה, והיה זה שכרי.

ברור הדבר שאין אנו גורעים מאומה מכבודו של אותו צדיק יסוד עולם, מוהר"ן מברסלב. אדרבה, אנו סבורים כי אף הוא [שהיה מלהיב בענין קדושת ארץ ישראל בהרבה מקומות בספרו] היה מתנגד ליציאה מארץ ישראל עבור מטרה זו. ועוד אנו סבורים שדעת הצדיק היתה שיעמדו במרחק ד' אמות מקברו [כדעת האריז"ל להלן]. ואם יקימו שם בית כנסת הוא יהיה מחוץ לתחום בית הקברות. מאמר זה דן אך ורק על נושא פקידת הקבר, וארגון תפילות בראש השנה שם.

א. המקורות לעידוד ההליכה לקבר מוהר"ן ברסלב, ובמיוחד בראש השנה

תלמיד מובהק של אדמו"ר מוהר"ן הרי הוא ר' נתן מנעמירוב. בספרו "חיי מהר"ן" (נדפס לראשונה בלבוב, שנת תרל"ה), הוא מביא מה ששמע מפי ר' נפתלי, שהיה אחד משני עדים נאמנים שנכחו בעת שמוהר"ן ביקש בהפצרה שיבואו אנשים לבקר את קברו. (הענין נמצא בקצרה שם בפסקא קס"ב, וביותר אריכות בפסקא רכ"ה, שם מובא) שאמר: "כשיבואו על קברו ויתנו פרוטה לצדקה בעבורו, בעבור הזכרת נשמתו, ויאמרו אלו עשרה פרקי תהלים בשביל תיקון למקרה לילה, אז יניח רבנו עצמו לאורך ולרוחב [כלומר יתאמץ בכל כוחו] ובודאי יושיע לזה האדם. ואמר שבפאות [שבראש אותו אדם] יוציא אותו מגיהנום, אפילו אם יהיה אותו האדם איך שיהיה, אפילו אם עבר מה שעבר [עבירות], רק מעתה [ואילך] יקבל על עצמו שלא ישוב לאיוולתו חס ושלום" עכ"ל.

ועל עניין תפילות של ראש השנה, מובא ב"חיי מהר"ן" (פסקא קכו) "ואמר שעל ראש השנה הוא רוצה שיהיו כל אנשי שלומינו כולם כאחד אצלו, איש לא יהיה נעדר" עכ"ל. (אמנם כוונתו שם היתה בימי משך חייו. אבל תלמידיו המשיכו כוונתו גם לאחר עלייתו לגני מרומים).

ועל פי חיבור שני המאמרים הנ"ל נהגו רבים לארגן תפילות בציבור ליד קברו, בעיר אומן (אוקראינה). ונדון להלן לפי מקורות ההלכה והקבלה.

ב. עניין היציאה מארץ ישראל

על הפסוק "לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים" (ויקרא כה, לח) אמרו חז"ל (ספרי, פרשה ה, פסקא ד): "היוצא לחו"ל כאילו עובד ע"ז" עכ"ל. זה הועתק ברש"י (שם) ונפסק ברמב"ם (הל' מלכים פ"ה הי"ב). איזה טעם יכול להיות לאזהרה קשה זו? הרבה נימוקים ניתנו, ונביא כאן טעם ע"פ חכמת הקבלה. הרמב"ן (ויקרא יח, כה) מבאר כי כל המצוות פועלות פעולתן בעולמות עליונים כאשר הן מתקיימות בארץ ישראל, מה שאין כן בחוץ לארץ (עיי"ש ביאורו באריכות). ולכן האבות לא קיימו התורה בחו"ל, וכן יעקב נשא ב' אחיות. ולכן כל ההבטחות של ה' אל האבות, וכן למשה רבנו במעמד הסנה, היו בעניין ארץ ישראל, כי היא מצוה שקולה נגד כל תרי"ג המצוות.

דברי רמב"ן שם מבוססים על מאמר חז"ל (אשר גם רש"י הביא בביאורו לדברים יא, יח): "אף לאחר שתגלו, היו מצויינים במצוות, הניחו תפילין, עשו מזוזה, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו" עכ"ל. ונתבאר המושג ע"י מהר"ל ("גור אריה", שם) וכן הגר"א ("אדרת אליהו", דברים פרק ח). רעיון נפלא נאמר בזה ע"י ר"מ קורדוברו ("אור יקר", כרך י"א עמ' רנ"א) והבאנו דבריו ב"אוצרות התורה", מהד' שנת תשס"ה, עמ' 1104 וכן בספרנו "דרישת ציון" עמ' 157-158. והרעיון הכנבד הזה נרמז ע"י הרשב"ם (בבא בתרא דף צא ע"א, ד"ה אין יוצאין) וז"ל: "שמפקיע עצמו מן המצוות".

הרמב"ם אוסר את היציאה מארץ ישראל, פרט לארבע סיבות. "אסור לצאת מארץ ישראל לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה" (הל' מלכים, פ"ה ה"ט). מה מקורו של הרמב"ם להיתרים אלו? מקורו בע"ז (דף יג ע"א). ואם מותר שם לכהן לצאת למענו, כך מותר הוא לכל ישראל. אבל ברור שאסור לצאת מארץ ישראל לכל מטרה אחרת (אלא אם כן לצורך רפואי, כי פקוח נפש דוחה כל התורה. וכן לכאורה מותר לצאת כדי ללמד תורה לאחרים, או לגבות כסף עבור מוסדות התורה, כי אלו נכללו בלימוד תורה הנ"ל).

וכבר נשאלה שאלה, האם מותר לצאת לחו"ל כדי לפקוד קברות הצדיקים, ולהתפלל לידם? ענה על כך "שדי חמד" (תחילת "אסיפת דינים", ערך ארץ ישראל) להתיר בשם מחבר "שדה הארץ". אבל סייג את דבריו: "ומיהו דווקא כשאינו מתבטל באותם הימים [בהם נוסע לחו"ל] מעבודת ה' בשום מצוה וכו'. ובפרט אם חכם הוא [מתבטל מלימודו, לא יפה עושים] עכ"ל. והוסיף עליו מחבר "שדי חמד": "ובאמת דבריו נכונים וכו'. ובפרט אם תורתו אומנותו וכו' קרוב הוא להפסד מלשכר וכו' כי אי אפשר שילמד בדרך כמו שלומד בביתו. אבל לכל העם, חיובא רמיא להשתדל להשתטח על קברי הצדיקים, כי זכות גדול הוא" עכ"ל "שדי חמד".

והנה בפרט זה להתיר למי שאינו קבוע בלימוד תורה, חולק עליו הראי"ה קוק (בשו"ת משפט כהן, סי' קמז). "צ"ע טובא, דנהי שמצינו בכלב שהשתטח על קברי אבות וכו' [אבל] עיקר הקדושה של הצדיקים הראשונים, למי כל חמדת ישראל? הלא היא בארצנו הקדושה! ולמה לון לאהדורי על קברי חו"ל? וכו' ומכ"ש שצדיקים בא"י הלא המה הגבורים אשר מעולם שאין דוגמתם. ואיך ייתכן לומר שתהיה מצוה לצאת עבור זה לחו"ל? ועל עיקר המצוה לא ידענא, דמצינו רק שהיא תועלת שע"י כן הצדיקים מבקשים עליו רחמים. אבל מצוה מנא ליה? "עכ"ל הרב אברהם קוק. ומדבריו יוצא שכיון שאיננה מצוה, כיצד אפשר להתיר עבור כן היציאה לחו"ל? וסיוע לדברי הרב אברהם קוק מצאנו ב"פתחי תשובה" (לשו"ע יו"ד סי' שע"ב ס"ק ב) "אבל להשתטח על קברי צדיקים, לא מצינו בזה [בחז"ל] מצוה ידועה או כבוד חכמים" עכ"ל.

והנני להביא כאן דברי הגאון ר' בנימין זילבר (בספרו "אז נדברו", חלק יב פסקא כח): [על עניין יציאה לקברות בחו"ל] "זה עלבון לארץ ולאבות בקדושים, התנאים והאמוראים גדולי ישראל הטמונים כאן. והיה המנהג [בעבר] שהיו באים לארץ לבקר, ביחוד מארצות הסמוכים לארץ, ולא נסעו לארץ אחרת לבקר הטמונים שם. וכל שכן אנו שזכינו להסתופף בחצרות ה'. גם מבחינת ההלכה שאסור לצאת מהארץ לחו"ל, אין אני מוצא היתר לזה. וכל נסיעה קשור עם ביטול תורה הרבה, והוצאות כספיות, שאפשר להחיות בהם עניים. וכבר פירש ר' יהונתן אייבשיץ הא דאמרו 'זהו מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה', מדובר בששתיהן הן מצוות. ובעידנא של יצר ותאוות התיירות, כל אחד יש לו לחשב [ב]נפשו אם כל כוונתו רק לשם שמים" עכ"ל לענייננו.

מה שהגאון הרב בנימין זילבר הזכיר בסוף דבריו "יצר ותאוות תיירות" לא נוגע לחסידי ברסלב, היוצאים לאומן יום לפני ר"ה וחוזרים ארצה למחרתו. אבל יש הנוסעים לליז'נסק (לציון ה"נעם אלימלך") או לברדיצ'וב (ר' לוי יצחק) ושוהים שם שבוע וכו'. ויש לחשוש פן יצאו ג"כ לשם טיול בחו"ל, האסור (שו"ע או"ח סי' תקל"א סעיף ד, ע"פ מועד קטן דף יד.). ויש גם הנוסעים כדי "לברוח" מאווירה מעיקה להם פה, מפני מצב דחוק כלכלי או להחליף אוירה וכיו"ב. ולזה קרא הרב "יצר". ולפעמים בסיס היציאה הוא גם לשם שמים, אבל בכל זאת "הא והא גרם". כך כוונת הגאון.

כיון שהזכרנו "יצר" נתבונן בעוד אופן נגד פיתויו. עז רצונו של האדם לצאת לקבר הצדיק כי כבר התפרסם שיש אחרים שהצליחו מאד אחרי ביקורם שם, או ניצלו מאיזה משפט וכדומה. שתי תשובות בדבר. ראשית, אפילו נניח שיש הצלחה, כלום מפני זה מותר לעבור על מצוות התורה? ועוד, מי בדק באופן סטטיסטי מה מדת ההצלחה? והרי ישנם רבים אחרים שנסעו ובכל זאת לא השיגו מענה לבעיותיהם. מי יודע כמה הם? מי יודע כמה מרובים יותר, אלו שהשיגו או אלו שלא השיגו? ועוד, ודאי כי כמה מן המצליחים בדרכם היו כמו כן מצליחים אילו היו מתפללים לה' בארץ הקודש, ומי יברר אם הצלחתם היא מפני נסיעתם לאומן?

ומה שיש מקשים שיש מעין סתירה בדברי רמב"ם בזה (מפני דבריו בהל' אבל פ"ג הי"ד) עיין ג' יישובים חשובים של "מגילת ספר" להגאון ר' בנימין קאזיש (שנת תק"י, לאוין רל"ד). וכן השיב הג"ר משה פיינשטיין ("אגרות משה", יורה דעה ח"א, תשובה רמט, דף תקי"א). וב"שדי חמד" (כללים, מערכת כ' אות ז) יישב כי לא תמיד באה מלת "כגון" לרבות משהו נוסף.

כל שכן אם היוצא לחו"ל הוא כהן, הרי הוא נטמא בטומאת ארץ העמים. איסור יציאתו לחו"ל הובא בשו"ע (יו"ד סי' שסט). ואמנם גם הט"ז וגם מהרש"ל המובא בבאר הגולה, סבורים כי הלכה זו לא נאמרה בזמן הזה. אבל "פתחי תשובה" (שם, ס"ק ה) מביא בשם מהרי"ט וגם בשם "שבות יעקב" שהאיסור על הכהן לצאת לחוץ לארץ קיים גם בימינו אנו. והנ"ל מסיים: "הלוואי שיהא כל שמעתין ברירין כדבר הזה דדין ארץ העמים נוהג בינינו אף בזמן הזה" עכ"ל. וכך פסק גם שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' של"ז) וכן סבור הרב אברהם קוק (אגרות, ח"ב עמ' קצז). עובדא היא שהרב אברהם קוק לא יצא לחו"ל לנישואי בנו רצי"ה קוק זצ"ל (עיין "אגרות ראייה", ח"ד עמ' קכ, קכז). ויש להביא ראייה נפלאה שהאיסור לכהנים נוהג גם בזמננו, ממה שהשו"ע הביא דין זה (סי' שסט) למרות שאין דרכו של הספר להביא הלכות שאינן נוהגות בזמננו. וכמו שכתב "שבות יעקב" כי כל הראשונים (רמב"ם, רי"ף ורא"ש ועוד) לא חילקו בדין זה בין זמן התלמוד לזמננו.*

*ויש לפרסם כאן הערה יקרה. מובא בקידושין (לא ע"ב) כי רב אסי השאיר בבבל אימא זקנה שלא היה יכול לטפל בצרכיה. השאיר אותה בידי שליח והוא עצמו עלה לא"י. אחרי זמן שמע כי אמו יצאה לדרך לבוא לא"י. רב אסי שאל את ר' יוחנן אם מותר לו לצאת לקבל את פניה,

ונביא כאן דברי הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך (כפי שרשמו נכדיו, בספר "הליכות שלמה" על הל' תפלה, עמ' רע"ו הערה 16) "והורע בעיניו מאד מה שנפרץ הדבר שנוסעים מא"י לחו"ל שלא לצורך המצוות המבוארות בפוסקים, ואמר שאינו רואה היתר לכך וכו'. והיה רגיל לשנן דברי ה"חתם סופר" בגיטין דף מד ע"א, ד"ה חוץ, בהא דמוכר עבדו חוץ משבת ויו"ט דסלקא בתיקו אם יוצא לחירות או לאו, אע"פ ששאר מצוות לא יוכל לקיים. וקשה הא במוכר עבדו לחו"ל אע"פ שמקיים כל התורה חוץ ממצוות ישוב א"י בלבד, קיי"ל דיצא משום כך לחירות. וכתב ה"חתם סופר": "וי"ל דהתם אינו מקיים שום מצוה, דכל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה, אפילו קריאת שמע שקורא בחו"ל איננו כקורא בא"י, כי גרשוהו מהסתפח בנחלת ה'. וזהו מוסר גדול" עכ"ל. וכמו כן היה מזכיר [רש"ז אויערבך] דברי ה'חיים אדם' בספרו 'שערי צדק' (סי' א' סעיף ג, ומקורו בערכין לב ע"ב) שהתפלה מקובלת בא"י יותר מבחו"ל" [עכ"ל לעניננו].

ואם התפילה מקובלת יותר בא"י, הא כיצד יצא אדם לחו"ל כדי להתפלל שם? והנה לפנינו הערה נפלאה של הגאון ר' יעקב עמדין (בסידורו, מהד' ישנה דף יג; מהד' חדשה של מהד' אשכול, עמ' מג) "ידוע שחובת המתפלל לכוון גופו כנגד ירושלים (ברכות ל ע"א) וכו'. ראינו (לזכור) [להזכיר] שלא יספיק זה הרושם והרמז שאנו עושים [להפנות את הגוף לכיוון ארץ ישראל] לזכר ולדוגמא וסימנא בעלמא, אלא היכא דלא אפשר [לאותו אדם לעלות לא"י]. אז תעלה לנו הכוונה והמחשבה הטובה ותצטרף למעשה הנמנע מפני האונס והסכנה, [כי] ההכרח לא יגונה. אמנם לא ישובח ולא תועיל הכוונה במקום שאין טענת אונס גמור, ובשעת הריווח. ולזה צריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה קבועה ותקועה לעלות לדור בא"י עכ"ל. ובכן לעניין הנסיעה לאומן, מי שנמצא כבר בא"י והוא עוד יוצא ממנה כדי להתפלל בחו"ל, יש לתמוה כיצד יצליח שתפילותיו ישוגרו לא"י, אשר שם "שער שמים" ושם התפילות עולות? והרי הוא במעשיו החליש את תוקף תפילותיו.

ור' יוחנן היה בספק. כאשר רב אסי הטריח לשאול את ר' יוחנן שוב ושוב, נתרצה לו והתיר לו לצאת (כי היטה את הספק לקולא). כאשר כבר אחז בדרך, שמע כי נפטרה ומולכים אותה לא"י בארון קבורה. אמר רב אסי: "אי ידעי, לא נפקי" [אם הייתי יודע בתחילה כי כבר מתה, לא הייתי יוצא מא"י]. יש לתמוה: הרי יש לו מצוה ללוות את המת! והרי מדובר באימא שלו! והוא חייב בכבודה גם אחרי מיתתה, ולמה לא היה יוצא? אלא שביציאתו לקראתה בחייה הוא ישרת אותה, לשמור עליה וכו', מה שאין כן כשכבר מתה הכבוד היחידי שיכול לקיים בה הוא מה שאמרו שם (קידושין לא ע"ב) לומר עליה הריני כפרת משכבה, או זכרונה לברכה. ולא בחנם כתבה הגמרא לדורות מאמרו זה של רב אסי, אלא ללמדנו דין. ומכאן נ"ל ראייה חזקה שאין קיום כבוד חכמים במה שיוצאים מא"י לחו"ל.

[ועיין "שדי חמד", אסיפת דינים, א"י ס"ק ז', כי רב אסי זה שעלה מבבל לא היה כהן, רק ר' אסי אחר של א"י, הוא היה כהן. כן כתב "סדר הדורות" הקדמון בערכו. ובכן מדובר כאן על איסור יציאה לכל אדם, ולא רק לכהן. והוא מוכיח מלשון ר' יוחנן בירושלמי "תבוא בשלום", כלומר תבוא שוב אלי, כי מדובר אפילו ביוצא על מנת לחזור לא"י, אין להתיר לו לצאת].

והוא פלא עצום. יש לאנשים אפשרות להתפלל סמוך לשריד בית מקדשנו, בהר הבית, והם מעדיפים חוץ לארץ? וחלק מהם עוד נכנסים לחובות ולקיחת גמ"חים לשם כך?

ומה שצדיק יסוד עולם מוהר"ן מברסלב ביקש שאנשים יבואו לפקוד את קברו, ברור הדבר שהוא התכוון רק ליושבי חו"ל, הסמוכים למקום שם היה. כי באותם הדורות לא היו אווירונים המטיסים נוסעים לחו"ל, אלא ההליכה מא"י לאוקראינה ארכה חדשים ארוכים, ולא היה הדבר מעשי לבוא ולחזור. הנלע"ד שכאשר אדם יוצא מא"י לחו"ל, הראשון המתלונן עליו בטענות הוא מוהר"ן עצמו, באומרו שלא נתכוון אליו! וזאת במיוחד לאור הדברים שכתב המקובל הגדול ר' יוסף ג'קטליה (תלמיד רמב"ן) בספרו "שערי אורה" (סוף שער השני) על הסכנות הרוחניות האורבות לתפילות הנאמרות בחו"ל, עד יגיעו לא"י. וזו לשונו: "אבל כשישראל בחו"ל, כמה מערערים וכמה מקטרגים עומדים אצל תפילות הציבור, וכל שכן אצל תפילות היחידים. שהרי כשישראל הם בחו"ל הרי הם ברשות שרי האומות [כדברי רמב"ן על ויקרא יח, כה] ואין דרך לעלות תפילתם, שאין שערי שמים אלא בא"י, וכן אמר יעקב 'זזה שער השמים' (בראשית כה, יז). ואם כן בחו"ל הכל סתום אצל השמים [וצריכים סגולה לשלוח התפילות לא"י, כמבואר בברכות ל.]. וכו' וכו'. וכל [המלאכים] המקטרגים על ישראל בארץ האומות, כולם עומדים בין הארץ ובין השמים, כדמיון כותל ומחיצה להפסיק בין ישראל לאביהם שבשמים, והם נקראים 'ענן' המפסיק. 'סכותה בענן לך מעבור תפילה' (איכה ג, מד) וכו' וכו'. המבין פסוק זה יבין כמה מחיצות מעכבות בגלות" עכ"ל.

וזה בנוסף לביקורתו של ר"מ קורדוברו ("אור יקר", כרך יא, עמ' רנ"א) שהשעות שבחו"ל אינן כשעות בא"י ולפני כסא הכבוד מלמעלה. וכאשר אנו מתפללים בא"י מנחה, הם מתפללים בחו"ל שחרית וכיו"ב. וכאשר הם מתפללים מנחה קטנה בסוף ראש השנה, כבר נעשה "צום גדליה" גם בא"י וגם ברקיע מלמעלה. וכיצד יתקנו בתפילותיהם? אמנם הם מתקנים חובת הנשמה הפרטית, אבל לא עושים תיקון בעולמות. וההפסד הוא גדול.

ונעיר כאן הערה בשם ה"חתם סופר". ידוע שהוא התנגד לחגיגות שעושים במירון בל"ג בעומר לכבוד יום פטירת רשב"י. וזו לשונו: "מכל מקום לעשותו יום שמחה והדלקה, ובמקום ידוע דווקא שיהיה תל תלפיות שהכל נפנים לשם, לא ידעתי אם רשאים לעשות כן" (שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' רל"ג). ולפני זה מתנצל "ואם כי כל כוונתם לשם שמים, שכרם רב בלי ספק וכו'. אבל מטעם זה הייתי אני מן הפרושים כיהודה בן דורתאי (פסחים ע' ע"ב) שלא אצטרך להיות יושב שם ומשנה מנהגם בפניהם, ושלא ארצה להתחבר עמהם בזה" עכ"ל. והדברים נאמרו מפני כבוד ירושלים, שאין להעמיד מקום קדוש אחר חילופי לה. והוא הדין בנידון שלנו, הרי העסקנים מפרסמים לבוא לאומן גם בחנוכה, וחג שבועות ושאר מועדי שנה. והכל בא תמורת ארץ הקודש! וכיצד יקדישו אתר ההוא לקבלת תפילות יותר מאשר ירושלים?! כלום אין בזה פגם?

ג. עניין תפילה בבית הקברות

אחד מההבדלים שבין ציבור "החסידיים" לבין ציבור "המתנגדים" הוא שהראשונים מרבים לפקוד קברותיהם של הצדיקים (ע"פ זירוז הזוהר והמקובלים), ו"המתנגדים" נמנעים מזה (לדוגמא: הגר"א בסוף אגרתו לבני ביתו בדרכו לא"י). הגר"מ שטרנבוך ("תשובות והנהגות" ח"ב סי' ס"ד) עוד מביא מסורת לכך מהגר"ח מבריסק. במאמר שלפנינו נבאר כי לשתי השיטות יש מקור בחז"ל, אע"פ שגדולי הראשונים (כמו הרמב"ם בהל' אבל פ"ד ה"ד; והתוספות לסוטה דף לד:) נקטו שאין ללכת.

סוגיית המפתח היא בתענית (טז). שאמרו שם כי ביום תענית גשמים "יוצאין לבית הקברות. פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' חנינא. חד אמר 'הרי אנו חשובין לפניך כמתים' וחד אמר 'כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים'. מאי בינייהו? איכא בינייהו קברי עכו"ם". זאת אומרת, אם מדובר ביישוב שאין שם קברי ישראל, לפי הטעם שיתפללו מתים עלינו אין תועלת ללכת לקברי עכו"ם, כי אין בכוחם להתפלל עבורנו. ואם הטעם הוא כדי שנקבל הכנעה, יוצאים גם לקברי גוים.

הרמב"ם פסק כ"מאן דאמר" הראשון שהטעם מפני הכנעת הלב. דבריו בהל' תעניות (פ"ד ה"ז): "אחר שמתפללין יוצאין כל העם לבית הקברות ובוכין ומתחננין שם, כלומר הרי אתם מתים כאלו, אם לא תשובו מדרכיכם". אין הדבר מצוי שהרמב"ם מנמק את מה שפסק למעשה. כלומר כאן הוא יוצא לחנך נגד אותה הדעה שיתפללו המתים עבורנו. יש לשים לב שהראב"ד (בשתיקתו לדברי רמב"ם) מסכים לעמדה זו (ואף שזה נוגע למעשה, שלפי תירוץ זה יוצאים אף לקברי עכו"ם). וגם השו"ע (או"ח סי' תקע"ט סעיף ג') הביא כל לשונו של הרמב"ם (כולל הנימוק שנתן) וכן הרמ"א שם מסכים לנימוק זה ואיננו מסתייג. הרי מכאן ברור שגם הרמב"ם וגם הראב"ד וגם מהר"י קארו וגם הרמ"א, כולם סברו שאין טעם הליכה לבית הקברות בעבור שהמתים יתפללו עבורנו, אלא כדי להכניע ולהנמיך את רוחם של ההולכים שם. (ואמנם הרמ"א בסוף סי' תקפ"א מביא שהעם יוצא להרבות שם בתחינות, אבל מי שיראה מקור הדברים ב"דרכי משה" הארוך, יוכח שהוא מביא ממהרי"ל שיוצאים מפני טעמו של הרמב"ם, כדי לקבל הכנעה. ורק "העם" הם שנהגו ללכת כדי להתפלל, ואת זאת הרמ"א העתיק בקיצור בהגהתו לשו"ע, וזה גורם לאי הבנה).

מניין לו לרמב"ם לפסוק כמו "מאן דאמר" שיוצאים כדי לקבל הכנעה, ולא מפני שמבקשים מהמתים להתפלל עבורנו? הרמב"ם למד זאת מהירושלמי, שעל המשנה הזו בתענית (תחילת פ"ב) הביאו אך ורק את הנימוק של הכנעה. אם כן צריכים להבין שכל אותם המאמרים האחרים שיש בגמרא בבלי שהיו הולכים אל המתים שיבקשו רחמים עבור החיים (וכמו שצינו התוספות בסוטה לד: וכולל הליכת כלב לקברי אבות) הם רק לפי "מאן דאמר" ההוא, אשר בסופו של דבר דעתו נדחית מן ההלכה למעשה. ואפילו

דברי זהר ואריז"ל המלאים דברי התעוררות לפקוד את הקברות, כולם נאמרו רק לפי אותו "מאן דאמר" שכאמור דעתו נדחית. (ועוד עיין משנה ברורה לסי' כ"ה ס"ק מ"ב שבכל מחלוקת בין הגמרא והזהר, יש לעשות כמו הגמרא).

וכאן עלינו להודיע כי גם לפי דעת המקובלים, ההולך להתפלל ליד קברי הצדיקים עליו להתרחק ד' אמות מהקבר [וכן ד' אמות מכל קבר אחר הנמצא בקרבת מקום לקבר הצדיק]. כי כך לשון האריז"ל "ודע כי לא כל אדם ראוי והגון להשתטחות הנ"ל. והסיבה היא כי אין לך אדם שלא יצא ממנו טיפת זרע לבטלה אשר מהם נוצרים בחינת מזיקין הנקראים שידין ונגעי בני אדם כמ"ש. והנה האדם ההולך שם אפילו במקרה שלא להשתטח, מתדבקין בו, ואפשר שיתעברו בו ומחטיאו. ולכן אין ראוי לילך לבית הקברות אם לא לצורך מצות הלוויית המת וקבורתו וכו'. ובפרט אם האדם הוא גם לא נטהר ולא תיקן הנגעים אשר לו ולא שב בתשובה עליהן, כי בוודאי יתדבקו בו מדי עברו בבית הקברות" עכ"ל ("שער היחודים ונבואה", פרק ד, מהד' קארעץ, תקמ"ג דף ד').

ובסגנון מהרח"ו ב"שער רוח הקודש" (מהד' ישנה דף יח, מהד' חדשה דף מט) אשר הלך לבקש מחילה מאחד מהמתים שנקברו שם, "אמר לי [מורי האריז"ל] שאלך לבית החיים, ושאסבב ואקיף אותו כולו בכל ארבע רוחותיו, ותמיד צריך להיות רחוק ד' אמות מן הקברות כדי שלא יתאחזו עמי אותם הרוחות הנמצאות שם הנעשים מטיפות בעלי קריין הנקראות נגעי בני אדם" עכ"ל.

הדברים הנ"ל שיש להתרחק ד' אמות מהקבר הובאו ב"מגן אברהם" (לאו"ח סוף סי' תקנ"ט) וב"באר היטב" שם, ובמשנה ברורה (שם, ס"ק מ"א) וב"ערוך השולחן" (שם, ס"ק ז) כתב: "והאריז"ל אין דעתו נוחה לילך על הקברות". וזה בנוסף לדעת הגר"א (באגרתו בדרכו לא"י) הכותב: "וכל הצרות והעוונות באים מזה". ומי הרואה כל הפוסקים הללו המסכימים לדעת האריז"ל עצמו, ולא יחוש לדבריהם? ואע"פ שברור כשמש שאין לחשוש מקבר אדמו"ר מוהר"ן ברסלב עצמו, אבל הרי הוא מוקף עשרות קברות של אנשים אחרים, ואי אפשר להגיע אליו אם לא מקדימים לעבור בין הקברות ההם.

וכל זה בנוסף לבעיה אחרת, שחז"ל אסרו ללמוד תורה או להתפלל בסמיכת מקום של המת (ברכות יח ע"א). ומה שכתוב שהושיבו ישיבה על קברו של חזקיה המלך (בבא קמא טז ע"ב), פסקו שם התוספות (ד"ה שהושיבו) שזה היה רק בריחוק ד' אמות. ואע"פ שנמוקי יוסף (לבבא קמא טז): כן התיר לדרוש דרשות תוך ד' אמות כשהן לתועלתו ולכבודו של המת, יש לפקפק שזה אולי מועיל לקבר בודד. אבל מה נאמר כאשר הקבר הוא מוקף בקברות של מתים אחרים, כלום גם הם כולם מוחלים על בזיונם מחמת תועלת של מת זה? מאן יימר?

ובספר "תשובות והנהגות" של הג"ר משה שטרנבוך (ח"א סי' תש"ו) מביא שה"חזון איש" הקפיד לא לומר תהלים או שום דברי תורה תוך ד' אמות מכל קבר, דהוי "לועג לרש".

והנה אע"פ שהשו"ע (יו"ד שמ"ד סעיף יז) פסק כמו הנמוק"י הנ"ל להתיר דרשות שנאמרו לתועלת המת (וכנראה פסק כן מפני המנהג הרווח) אבל הש"ך שם אסר כל שאר דברי תורה שאינם נאמרים שם בשבחו ולכבודו של המת, וצריכים להתרחק ד' אמות מהקבר. וכן לענין תפלה, צריכים להתרחק ד' אמות, כי בשו"ע (יו"ד סי' שעו סעיף ד', וש"ך ס"ק ג') אסרו אפילו לומר קדיש, בהיותו סמוך למת או לקבר. והא כיצד כאן יתקרבו כדי להתפלל סמוך לקבר מוהר"ן מברסלב?

והגאון ר' יוסף קאפח הקשה בביאורו לרמב"ם (הל' אבל, פי"ד הי"ד) הא כיצד הופכים מקום טמא כמו בית קברות, להיות בית כנסת? והרחיב ע"פ ה"מורה נבוכים" מה מהות של בית הקברות. גם החיד"א ("שם הגדולים" ערך ר' אליעזר בר נתן, ראב"ז), בסוף דבריו הקשה: "כי כמה שנים הייתי תמיה על מנהג ישראל שמתפללין בזיהאר"ה אצל קברות הצדיקים, ואין לקרות ק"ש או להתפלל תוך ד' אמות של מת או בבית הקברות וכו' ולרמב"ם לא יצא אף בדיעבד!" עכ"ל [ושם נתן יישוב ע"פ דרוש. ושאלתו טובה מן תירוצו]. וצ"ע למה ע"פ רמב"ם לא יצא? וצ"ל ע"פ הסברו של הגר"י קאפח, והוא ע"פ רמב"ם, הל' תפלה פ"ד סוף ה"ח]. ובכן לפי דעת חיד"א, ע"פ הרמב"ם תפילה שם פסולה אף בדיעבד, ויש להתפלל שוב!

ומה שבספר זהר מובא להביא ספר תורה לבית הקברות, סותר את הנפסק בגמרא (ברכות יח ע"א), עיין דברי הגאון ר' יוסף חנינא ליפא מייזליש, בסוף המסכת, בעמ' מספר 40-41. ובפולוגתא כזו הלכה כדברי הגמרא (משנה ברורה לסי' כ"ה ס"ק מ"ב שבכל מחלוקת בין הגמרא והזהר, יש לעשות כמו הגמרא).

ד. האדם המתפלל לה' לא ישים מליץ בינו לבין הקב"ה

יעקב אבינו כעס על רחל אמנו, עת שפנתה אליו בבקשה "הבה לי בנים, ואם אין מתה אנכי" (בראשית ל, א-ב). מפרש רמ"א בספרו "תורת העולה" (ח"א פי"ט) "אמונת התפילה, שיש להתפלל להשי"ת ושלא לשום אמצעי [מתווך] וכו' וכו'. ולזה כיון יעקב אבינו באומרו 'התחת אלהים אנכי?' להורות כי אף אמצעי אין לאדם לשים בינו לבין אלהינו. לכן חרה אף יעקב על רחל שרצתה לשומו אמצעי בינה לבין אלוקיו, באמרה לו 'הבה לי בנים'. וידוע שרחל לא נשתטית [לחשוב] שיעקב הוא הנותן! אלא שכיוונה בדרך אמצעי [שיתפלל בשבילה, או יגזור אומר]. וכל זה מבואר" עכ"ל.

[הערה: ואין להחליף בין זה לבין בקשת ברכה מפיו של צדיק, כי ההוא לסימן טוב בעלמא, וכדי לחזק לבו של המבקש. ולפעמים הוא עת רצון והברכה מתקיימת, ובמיוחד כשמדובר באדם קדוש וטהור. אבל לבקש ממנו שיתפלל עבורו, הוא מעשה פסול. והעידו שכך אמר החפץ חיים (הגר"ש גריינימן, בפירוש חפץ חיים על התורה, מעשי למלך, פ' בראשית ס"ק ו') וכן אמר רי"י קניבסקי, מחבר "קהילת יעקב".]

פנייה אל המתים

וכתב "חיי אדם" (הל' ראש השנה, כלל קלח ס"ק ה) "ויהיה נזהר מאד שלא ישים מגמתו להתפלל ולבקש מן המתים" וכו'. ובספרו האחר "חכמת אדם" (כלל פט, ס"ק ז) הרחיב יותר: "איסור דורש אל המתים זה שמרעיב עצמו וכו'. ואותן נשים וכן עמי הארצות שהולכים על קברי מתים וכאילו מדברים עם המתים ואומרים להם צרותיהם, קרוב הדבר שהם בכלל זה. ונמצא שיש מן הגאונים היו רוצים לאסור להשתטח על קברי מתים [הערת המעתיק: עוד עיין רמב"ם, הל' אבל פ"ד סוף ה"ד]. אלא ההולכים שם יתפללו לה' שימלא שאלותם בזכות אבותיו ובזכות הצדיקים" עכ"ל.

וכן כתב "משנה ברורה" (סי' תקפ"א ס"ק כז) "אך אל ישים מגמתו נגד המתים, אך יבקש מהשי"ת שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר" עכ"ל.

ויש חשש פן יש חלק מסויים מהבאים לאומן הפונים אל הצדיק ר' נחמן שיפעל למענם אצל הקב"ה כדי להיושע מצרותיהם. ובדבר זה הם נכשלים לעבור על היסוד המפורט כאן. [ובמאמרנו "תפילה ליד ציון הקבר", שפורסם ב"תחומין", כרך כ"א, עמ' 527, וההדרנו בתחילת ספרנו זה, הבאנו כי ע"פ מסקנת חז"ל בברכות י"ח אין המת שומע כלל מה שהחיים מספרים לו ליד קברו, וכן כתבו התוספות בסוטה לד ע"ב ד"ה אבותי. עיי"ש מה שתירצו בעניין כלב בן יפונה].

ה. הטוען שבהיותו שם מתפלל יותר טוב מאשר בבית כנסת בארץ ישראל

ויש שהם מצדיקים את נסיעתם לאומן בטענה שהם מתקרבים יותר ליראת שמים, ומתפללים שם ביתר כוונת הלב. אבל עדיין צ"ע. הנצי"ב (שו"ת משיב דבר, ח"א סוף סי' מ"ד) כותב על המקריבים על הבמות, בעת שזה היה אסור, שהם חשבו שבזה הם מתקרבים יותר להקב"ה. אבל אנו יודעים שזאת היא עצת יצה"ר. כי על האדם לציית למה שנפסק בהלכה, ולא לנטות אחרי הנדמה לו כתועלת בעבודת ה'. וזה בעיני כמו המתפלל ביחידות בלי מנין, כי סבור שהוא מכוון בתפלתו יותר טוב. וכן בדומה למתפלל אחרי זמן תפילה, כי הקדים לומר הרבה פרקי תהלים ומעורר התרגשות רבה בתפלתו, וסובר שעשה כראוי.

ונסיים כאן בנקודה חשובה. הרמב"ם (הל' מלכים פה סוף ה"ט) כותב כי אע"פ שמותר לצאת מא"י בעת רעב, "אינה מדת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כליה למקום" (ומקורו בבבא בתרא דף צא.). ועל ידי דבריו מוסבר לנו מעשה שהיה. שני גדולי חז"ל יצאו מא"י ללמוד אצל ר"י בן בתירא בנציבים, וכיון שהגיעו לגבול א"י, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם, ואמרו "שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצוות", וחזרו למקומם (ספרי, פרשת ראה, פסקא פ.). וצ"ע. הרי

מבואר בע"ז (דף יג.) כי מותר לצאת למען ללמוד תורה? אלא שמא כאן נמצא מקור לדברי הרמב"ם שהנוהג בחסידות נמנע אף מזה. ולכן גם לענייננו, חסיד אמתי צריך להחמיר ולא לצאת מא"י.

ידעתי כי יש מתירים, ויש גם ת"ח חשובים הנוהגים בעצמם היתר לצאת. אבל תכלית מאמרנו זה היא ללמד שהמחשב דרכיו ישקול שוב את הדבר, ויעדיף להתפלל פה בארצנו, בבית כנסת הקבוע לו, אשר סגולתו "אויביו נופלים תחתיו" (ברכות ז ע"ב). וגם סגולה של תפלה במקום קבוע היא "אלהי אברהם בעזרו, וגם נקרא "הי חסיד הי עניו, תלמידו של אברהם אבינו" (ברכות דף ו ע"ב). בשביל מה להפסיד מעלות רמות הללו?

סיכום

ברור שהקובע עמדתו על פי הרגל העבר, או על פי מה שהוגד לו מאחרים ואינו מעוניין לחקור בדבר ע"י עיון ולימוד בשרשי התורה, מאמרי זה לא יועיל לשנותו. אבל בן תורה המשתפר מיום ליום, ויותר מזה מי שהוא "חסיד" אמיתי אשר קרבת ה' יחפוץ, ורוצה לברוח מכל חשש ונדנדוד פגם, עליו לשקול מחדש אם בשנים יבואו יסע לקבר הצדיק מוהר"ן. והדרך הטובה ביותר להדבק בדרכי הצדיק הוא ללמוד בספרו "ליקוטי מוהר"ן", ובספר תלמידו "ליקוטי הלכות" ושאר ספריו. וכך נאצלה רוח טהרה על הלומד. אבל ריבוי הנוהרים לאומן הוא מפני מצוקותיהם האישיות של הרבה מהפונים לשם, בין ברוחניות ובין בגשמיות. ובמיוחד לאור ההבטחה שאמרו בשמו, שכל הבא לקברו מסוגל הצדיק להוציאו משאול תחתית [גיהינום]. והרי צ"ע כיצד להינצל מהאיסורים הרבים שהוזכרו לעיל. ודאי שלא כיון הצדיק מוהר"ן אל הבאים מארץ ישראל, וגם כיון שהבאים לשם מחו"ל יתפללו רק בריחוק ד' אמות מכל קבר שיש שם.

יתן ה' ונצליח לעבוד אותו כרצונו.

הערת המחבר: בעקבות פרסום המאמר הנ"ל קבלתי מכתב שאלה מאשה אחת. והנני לפרסם כאן מענה שעניתיה לה.

לכבוד גב' פלונית.

קבלתי מכתבך בעניין מאמרי על הנסיעה לאומן. הבנתי שאת שואלת שתי שאלות על הנאמר שם:

[א] שרבי נחמן עצמו אמר שהענין של ראש השנה "הוא חידוש גמור", כלומר אמנם עד לדורו היתה ההלכה הנורמטיבית שלא יוצאים מארץ ישראל, אבל אח"כ נשתנתה ההלכה.

[ב] נקודה נוספת יש שאומרים כי מקומו של רבי נחמן הוא בחינת ארץ ישראל, ובכן ממילא אין איסור יציאה מארץ ישראל לשם.

המענה לכך כדלהלן:

ההלכה בישראל נקבעת ע"פ סנהדרין (רמב"ם, הלכות ממרים, פרק א) או ע"פ חכמי התלמוד, שהם עצמם היו בדרגת חכמי סנהדרין (כמו שכתב "ערוך השולחן העתיד", הרי"מ אפשטיין, סי' ס"ה). מאז ואילך אין רשות לאף אחד לשנות את ההלכה. הרמב"ם כותב (מורה נבוכים, מהד' הגר"י קאפח, דף שע) שאפילו לעשות "הוראת שעה" אין רשות לאף אחד כי אם לחכמי הסנהדרין. ודאי כי אפשר לחדש מנהגים ותקנות, כל דור ודור. אבל אי אפשר לבטל או לשנות הלכות שכבר קיימות. ולכן, גם רבי נחמן עם כל גדולתו, איננו מורשה לשנות שום הלכה, למרות הכבוד הרב שכולנו חייבים לתת לו.

האיסור לצאת לחו"ל הוא במסכת כתובות (דף קיא ע"א) ועוד מובא שם כי אלימלך, בעלה של נעמי, ושני בניו מתו בעון זה שיצאו לחו"ל (בבא בתרא דף צא ע"א). וזה מובא בפוסקים (רמב"ם). מה שהתירו לצאת כדי ללמוד תורה ולשאת אשה או להתפרנס, כתוב במפורש במסכת עבודה זרה דף יג ע"א. וחז"ל מההיתרים שהזכירו חז"ל במפורש, אסור להוסיף [אבל ודאי לשם בריאות וטיפול רפואי מותר]. בעניין לימוד תורה ודאי כי אין אדם לומד תורה ממש מפי הרב בעת שבא אל הקבר. ואם לומד שם ספר היקר "לקוטי מוהר"ן", הרי עושה זאת גם בהיותו בארצנו.

בנוסף, חייבים לדעת כי הענין של "ראש השנה" הבאתי בתחילת המאמר (פרק ראשון) שזה הוזכר לראשונה בספר "חיי מוהר"ן". והזכרתי דרך אגב שהספר "חיי מוהר"ן" נדפס לראשונה רק בשנת תרל"ה עת שהרבי נפטר בשנת תקע"א, כלומר 64 שנה אחרי פטירתו! וגם ספר זה לא נדפס ע"י תלמידו ר' נתן. ולכן אין אמינות גמורה לנאמר שם. כלומר אפשר שהוסיפו מלה או גרעו מלה, וכל המשמעות עלולה להשתנות. ודאי שהרבי התכוון שיבואו אליו בחייו שיכול לדבר על ליבם ולא התכוון שיבואו לקברו להתפלל. הרי בגמרא במסכת ברכות ג ע"ב מובא שאסור להתפלל ליד קבר. וכיצד אפשר לבטל דין הגמרא?

נקודה שנייה שהזכרת שהקבר הוא בחינת ארץ ישראל, מוזכרת ב"ליקוטי עצות", (עניין ארץ ישראל, פסקא כ', ועניין ברית, פסקא ע'). ושם זה כתוב באופן סתמי על כל קברי הצדיקים. אבל פשוט הדבר שלא התכוון הרב שזה ארץ ישראל ממש, כי אם כן הצמחים והגידולים שם חייבים בתרומות ומעשרות, וכן בשמיטת קרקעות וכו'. ואף פוסק לא אמר כך. ואם נאמר שהכוונה לגוף הקבר ולא לאדמה ושדות שמסביב, הרי המתפללים כולם עומדים סביב, ולא על הקבר עצמו, והרי הם עדיין בחו"ל. וגם הנסיעה כדי להגיע עד לשם צריכים הם לעבור בשטח חו"ל. וכיצד זה מותר? אלא מה התכוון הרבי? נראה לי הענין שהבא מחו"ל (אוקריינה או כל מדינה שהיא) הקבר קדוש יותר ודומה לארץ ישראל. אבל לרדת מארץ ישראל עד לשם, ודאי שהמקום נמוך בדרגתו.

וכלל אומר לך. כל פעם שאומרים "כמו" אין הכוונה "ממש". הנה אמרו שהמדבר לשון הרע הוא כמו רוצח ועובד עבודה זרה (ערכין טו ע"ב). כלום מפני כן בית דין יהרגו אותו? אלא הוא "כמו" ולא ממש. וכן הרמב"ם (סוף הלכות שבת) כותב כי המחלל שבת דינו כגוי. כלום זה נכון לכל דבר? אם כן אשתו מותרת גם בלי גט, כי אין קידושין חלים בין גוי ויהודיה. אלא הרמב"ם לא התכוון ממש לכל דבר. כן כאן דברי רבי נחמן.

הערה אחרונה, מה שכתבת "רבי נחמן עצמו אמר דבר זה", לדעתי איננו מדויק. בספר הביבליוגרפי "בית עקד ספרים" (ערך ל' פסקא 638) רושם כי ספר "לקוטי עצות" הוא מורכב גם מדברי הרב נחמן וגם מדברי תלמידו ר' נתן שטרנהארץ, ונדפס בשנת תקע"ו (חמש שנים אחרי פטירת הרב). ובכן אפשר שאלו הם דברי תלמידו בלבד. כי רוב דברי הספר אינם מן "לקוטי מוהר"ן". [וספר "שבחי הר"ן" נדפס לראשונה רק בשנת תרכ"ד, כלומר 55 שנה אחרי פטירת הרב. ולכן איננו בר סמכא לגמרי].

אקווה שהצלחתי להבהיר מידע חשוב.